

YU ISSN 0350—185x
UDK 808

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК САНУ

ЈУЖНОСЛОВЕНСКИ ФИЛОЛОГ

LI

Уређивачки одбор:

*др Даринка Гортан—Премк, др Ирена Грциќац, др Милка Ивић,
др Павле Ивић, др Александар Младеновић, др Мирослав Николић,
др Асим Пецо, др Митар Пешиќан, др Живојин Станојчић,
др Драго Ђутић, др Егон Феќете*

Главни уредник:

МИЛКА ИВИЋ

БЕОГРАД

1995

РАДМИЛА ЖУГИЋ
(Београд)

МИКРОТОПОНИМИ ДОЊЕГ ТОКА СЛИВА ЈАБЛАНИЦЕ МОТИВИСАНИ САСТАВОМ И ОСОБИНАМА ТЛА

У раду ћу анализирати микротопониме доњег тока слива Јабланице који су мотивисани саставом и особинама тла. Микротопониме ћу разматрати и са структуралног аспекта.

Доњи ток слива Јабланице представља плитко, левкасто и благо заталасано поље које са северозапада омеђују брежуљци Радана, с југа ниска брда планине Кукавице а са истока границе сливова Ветернице и Јужне Мораве, које се поклапају са трасом аутопута Београд—Скопље¹.

Поље је најуже на свом најзападнијем делу где се Јабланица провлачи кроз теснац који чине брдо Чукљеник (с југа) и брег Мајдан (са севера). Овај теснац представља границу средњег и доњег тока слива Јабланице. Од западне границе Јабланица тече на исток до села Великог Војловца. Одатле скреће на североисток и тај смер следи све до села Горњег Стопања. Од Горњег Стопања тече ка северу до ушћа у Јужну Мораву код села Чекмина, просецајући кривудава корито дуго 46 км.

Јужну границу подручја одређују хатари села Шумана, Коњина, Дрводеље, Великог Војловца, Малог Војловца, Цекавице, Тогочевца, Власа, Шишинца, Доњег Сишковца и Горњег Сишковца.

Источну границу чине источне стране хатара села северно од Лесковца уз аутопут Београд—Скопље, и то: Горњег и Доњег Стопања, Миланова, Винарца, Залужња, Живкова и Печењевца, које се граниче са Чекмином, у чијем је хатару ушће Јабланице у Јужну Мораву.

Подручје се код села Горњег Стопања наставља северозападним границама хатара села Белановца, Цернице, Нове Тополе и Голог Рида. Хатари последња два села наслањају се на западну границу подручја.

¹ У утврђивању природних граница подручја и села која му припадају помогла ми је др Верка Јовановић, научни сарадник Географског института САНУ.

Доњи ток слива Јабланице није јединствен у погледу говорних карактеристика. Од укупно 34 испитивана села, 32 села припадају јужноморавској говорној зони. Села Нова Топола и Голи Рид настањена су досељеничким становништвом из Црне Горе које чува свој говор источнохерцеговачког дијалекатског типа.

Микротопоними су забележени у дијалекатском изговору мештана².

Микротопоними ове групе дају целовиту представу о различитим видовима тла који су условљени саставом тла, општим или конкретним својствима, посебним, карактеристичним својствима (боја тла или неког маркантног објекта на њему) и својствима везаним за квалитет тла.

І Семантичка анализа

1. Микротопоними мотивисани саставом тла:

Каменом као састојком тла мотивисани су следећи називи: *Камен* (Коњ., Ђен.; шуме и њиве)³, *Камени пут* (Дрвод.; шуме и пашњаци), *Камениџо биљу* (Белан.; њиве и виногради), *Каменица* (Вл., Д. Стоп.; њиве у првом селу и плантажа у другом селу), *Каменче* (Ђен.; њиве малих површина настале крчењем шуме чије је тло каменито), *Каменићак* (Коњ.; њиве и повртњаци уз реку), *Каменица* (Зал.; каменито брдо у коме је и каменолом); *Крџмен* (Г. Рид., Н. Топ.; било под шумом у коме има камена кременштака), *Криш* (Приб.; каменито брдо под шумом), *Мајдан* (Душ.; локалитет на коме је богато налазиште грађевинског камена), *Плочар* (Ждег.; шума и понека њива; тло је каменито, а назив је мотивисан обликом камена којег ту има), *Плоче* (Ждег., Ђен., Шум.; локалитет под шумом и њивама; мотивисаност је иста као и код претходног назива).

Песком као основним састојком тла мотивисани су микротопоними: *Песните* (Печ.; песковите њиве уз обалу реке која плављењем

² Микротопонимску грађу белжила сам на терену у оквиру ономастичких истраживања која су обављена у оквиру рада Одбора за ономастику САНУ, у периоду од 1984. до 1991. год., у трајању од по 30 дана годишње. Информатори су били не само поуздани репрезенти народног говора с овог подручја, већ и добри познаваоци именовањих локалитета (земљорадници, настири, чувари сеоских поља).

³ У раду су употребљене следеће скраћенице за села: Белан. — Белановце; Бошњ. — Бошњаце; В. Воја. — Велико Војновце; Вл. — Власе; Г. Рид. — Голи Рид; Г. Трињ. — Горњо Трињане; Г. Стоп. — Горњо Стопање; Г. Сник. — Горњо Сниковце; Д. Врап. — Доњо Врановце; Дрвод. — Дрводеља; Д. Стоп. — Доњо Стопање; Д. Трињ. — Доњо Трињане; Душ. — Душаново; Ждег. — Ждеглово; Живк. — Живково; Зал. — Залужје; Коњ. — Коњино; Луг. — Лугаре; М. Воја. — Мале Војновце; Н. Топ. — Нова Топола; Перт. — Пертате; Печ. — Печењево; Приб. — Прибој; Тог. — Тогочево; Цери. — Церица; Цек. — Цекавица; Турк. — Турковце; Ђен. — Ђеновац; Чек. — Чекмин; Шин. — Шинице; Шум. — Шумане.

напоси песак), *Пруд* (В. Војл., Д. Вран., Д. Трњ., Живк., М. Војл., Пер., Бен.; њиве, ливаде и пашњаци крај реке која их плави и папоси песак), *Пруднице* (Д. Вран., Д. Стоп.; песковите њиве уз обалу реке).

Глином као врстом земље по саставу, а која се у овим крајевима назива *тиња*, мотивисано је неколико назива. Именовање је вршено или директно према апелативу *тиња* као у називу *Тињавица* (Печ.; њиве чија је земља по саставу тиња) или посредно, употребом овакве земље у изради неких предмета: *Веремидица* (Коњ.; њиве), *Веремичница* (В. Војл.; ливаде) су називи мотивисани специјалном врстом глинуше од које се израђује „веремида“, преп; *Црпуљанке* (Вин.) и *Црпуљарке* (Живк.) називи су њива у којима се копала земља за израду препуља. Посебном врстом глине која у овим крајевима носи назив ума, а која се раније користила за прање рубља, мотивисан је назив њива, шума и пашњака *Умште* (В. Војл., Д. Стоп., Дрвод. и Зал.).

2. Бојом земљишта, карактеристичном, маркантном особинном, приметном и са већих раздаљина, мотивисано је више назива: *Бели брег* (Тог. — брдо под шумом и Шиш. — брежуљкасто тло под шумом и пашњацима). Именовање је мотивисано белом бојом земљишта која овде долази од сумпора. *Бели камен* (Белан., Печ.; њиве у чијем земљишту има камена беле боје „белутрака“). *Брокави камен* (Коњ., њиве и шуме назване тако по камену који маркира овај потес; брокав „шарен, пегав“). *Жутица* (Д. Трњ.; њиве чија жута боја земљишта долази од глинуше). *Црвени брег* (Вл., Д. Вран.; брег под шумом и виноградима, црвенкасте боје тла). Можда локалитет и није именован по црвеној боји тла, какву боју тло има, по информацијама са терена. Будући да је локалитет обрастао шумом и виноградима, боја земљишта можда не би могла бити маркантно својство. Стога помишљам на метафору, именовање црвеном бојом која долази од боје растиња на брду која с јесени дође до изражаја. *Црвени пут* (Шиш.; њиве крај пута, назване тако по црвеној боји земље). *Црвеница* (Вин.; назив настао поименичавањем придева именује њиве према својству земљишта исказаном придевском основном назива). *Црна долина* (Дрвод.; шуме и њиве овако именоване лоциране су на спуштеном, удубљеном терену до кога светлост допире у мањој мери него што је то пожељно). *Црна земља* (Белан.; њиве чији је назив мотивисан црном бојом земље).

3. Квалитативним својствима негативне конотације (температура земљишта која није одговарајућа за пожељну родност и плодност земље, недостатак влажности земљишта што условљава његову тврдоћу, немогућност земљишта да задржи влагу и сл.) мотивисан је микротопоним *Љутица* (Ждег.). Земља ових њива је, како кажу мештани села, „љута“, није довољно плодна, црвенкасте је боје. Погодно је по

квалитету оно земљиште које није љуто, које је „благо“, које погодује биљкама. Микротопонимом *Мртвџица* (В. Војл., Д. Вран., Зал., Шиш.) именовани су локалитети под шумом, виноградима и њивама који се налазе на осолјеној страни брда, заклоњеној од сушца. Мештани кажу да је то „ладна, мртвичава“ земља, лошег квалитета. *Пџскавац* (Шум.) и *Пџскавица* (Г. Синк., Луг.). Овај метафоричан назив именује њиве лошег квалитета земљишта. Земљиште тешко задржава воду, брзо се суши, растресито је и пропустљиво. *Приг'ор* (Луг.) и *Прж'ар* (Белан., Коњ.). Ово су називи за њиве које су својим положајем (налазе се на присојној страни узвишења) изложене сунцу, земљиште не може да задржи влагу већ се брзо суши што условљава њихов слаб квалитет и принос. З. Павловић, тумачећи назив *Пржак*, каже да је „можда исто што и пржевина, врста рђаве земље“. Помишља и на могућност употпуњавања овим микротопонимом семантичког круга (угар, угарница, гарница, палци) под претпоставком да је изведен од пржити, спржити — уништити растиње ради припреме терена за обрађивање⁴. Бугарски ономастичар Г. Христов потврђује микротопониме са овом основом, па за неке, као што су: *Пържанак*, *Пържанака*, *Пържево*, каже да су настали по томе што су локалитети њима именовани били изложени сунцу које их јако греје, док су микротопоними *Пържева љка*, *Пържева љка*, *Пърженакът* и *Пържоло* настали према пржити у значењу спалити, спаљивати растиње, коров, припремити на тај начин њиве за обрађивање⁵. У микротопонимији Врања и околине Ј. Маринковић потврђује назив *Пржар* којим је именовано брдо под виноградима и воћњацима. Брдо има присојни положај и стално је огрејано, пржено суштем⁶. Да би овај назив семантички био исправно сврстан, пресудан је тачан опис положаја именованог локалитета на терену. *Росуља* (Вин., Д. Вран., Дрвод., Ждег., Приб., Турк., Тен.). Овако су именоване њиве које, по обавештењу са терена, имају ретку, водопрпустљиву земљу која тражи доста влаге. За овакво земљиште мештани кажу да је „росуљаво“. М. Златановић наводи да је *Росуља/Росуљче* чест микротопоним у околним Врања, настао према врсти земље која слабо рађа, сувој и реткој земљи⁷. Г. Елезовић за појам росуља каже: „Ратари веле росуља је земља ретка, лака и не држи љубре“⁸. М. Павловић за назив *Росуља* из околине Врања наводи

⁴ Звездана Павловић, *Микротопонимија у области Белице*, Јужнословенски филолог XXXII, Београд, 1976, 216.

⁵ Георги Христов, *Местните имена в Маданско*, Българска академия на науките. Институт за български език, София, 1964, 283.

⁶ Јаворка Маринковић, *Микротопонимија Врања и околине*, Ономатолошки прилози, Београд, 1989, 84.

⁷ Момчило Златановић, *Низиви географских термина у Врањској котлини*, Ономатолошки прилози, Београд, 1979, 137.

⁸ Гл. Елезовић, *Речник косовско-метохиског дијалекта*, Српски дијалектолошки зборник, Београд, 1935, 183.

сасвим другачији опис земље: „Росуље су њиве где има влаге“⁹. За сва наведена тумачења микротопонима *Росуља* заједничко је то да се извођење доводи у везу са одређеном врстом земље. Н. Богдановић доноси потврде микротопонима *Росуља/Росуље* из сврљинског краја, а изводи их према фитониму росуљи (*Agrostis*)¹⁰. Њиве у Чекмишу са називом *Слањнице* именоване су овако по сланом земљишту. Мештани кажу да се овде налази слаб извор воде сланог укуса. *Студенке* (Д. Спнк.). Назив њива настао је по особици земље да је „студена“, хладна. Сунчева топлота слабо допире до ових њива које се налазе на осојној страни узвишења. Тај моменат условљава недовољну температуру земље, због чега ове њиве нису нарочито плодне. *Тврдак* (Турк.) и *Тврдача* (Бошњ., В. Војл., Коњ.). Називима су именоване њиве које имају особину земље исказану придевом који је у основи назива.

У ову врсту назива условно бих уврстила и микротопоним *Меке њиве* (Свир.). Назване су тако по меканој, растреситој земљи због чега се лако обрађују.

Примећује се да сви називи, осим овог последњег, настали према квалитету земљишта, имају мотивацију у недостатку, одсуству неке особине која је пожељна за добар квалитет земље. Ово би се могло објаснити тиме што у процесу именовања пажњу не привлачи оно што је уобичајено, што је у границама нормалног, него је објекат маркиран појавом нове особине или одсуством нечега што се очекује, што је пожељно или потребно.

II Структурална анализа

При структуралној анализи и класификацији микротопонима полазимо од критеријума њихове сложености.

1. Ову структуралну групу чине топономастичке именице: *Крџи, Крш, Мајдан, Плоче, Пригџор, Пруд*.

Називи овог творбеног типа настали су топонимизацијом апелатива као пајелементарнијим начином творбе. Они су по структури једнаки са *nomina appellativa*.

Структура топономастичких апелатива може се представити овако: основа + афикс -*а*. О микротопонимима с формантом који истовремено служи у флексији и творби, а који је из дотопномастичког периода, може се говорити као о називима с нултим афиксом, о називима без посебних опомастичких форманата који су настали они-мизацијом, топонимизацијом апелатива¹¹.

⁹ Миливој Павловић, *Топонимија околине Врања*, Врањски гласник, књ. IV, Врање, 313.

¹⁰ Недељко Богдановић, *Називи биља и животиња у топонимији сврљинског краја*, Ономатолошки прилози, Београд, 1981, 163.

¹¹ Суперанская А. В., *Структура имени собственного*, Москва 1969, 92.

2. Најбројнији су једночлани микротопоними изведени именичким суфиксима:

2. а. Суфиксом *-ица* од придевске основе грађени су микротопоними *Жуги́ца, Мртви́ца, Ти́вавица, Црвени́ца*. Суфикс *-ица* у њима врши поименичавање и означава оно својство именованог објекта које је изражено придевом. Истим суфиксом од именске основе на *-и* изведен је микротопоним *Камени́ца*;

2. б. Суфиксом *-иште* од именских основа изведени су микротопоними *Песниште, Прудниште, Умиште*, док је у микротопониму *Сланиште* овај суфикс додат на придевску основу;

2. в. Суфиксом *-ка* грађени су називи *Црпуља́нке* и *Црпуља́рке* (од именских основа) као и назив *Студе́нке* (од придевске основе);

2. г. Суфиксом *-ар* од именске основе изведен је микротопоним *Плоча́р*, док је назив *Пржа́р* с глаголском основном;

2. д. Суфиксом *-ак* од збирног облика именице на *-ја* грађен је микротопоним *Камења́к*, док је назив *Тврда́к* настао поименичавањем придева тврд суфиксом *-ак*;

2. ђ. Суфикс *-иша* у микротопониму *Љуги́ша* у служби је поименичавања придева;

2. ж. Суфикс *-ача* у називу *Тврда́ча* има морфолошку функцију поименичавања придева.

3. Двочлани микротопоними: *Бе́ли ка́мен, Бро́кави ка́мен, Камени́г пут, Камени́го би́ло, Ме́ке њи́ве* и *Црвѐни пут* попуњавају се као бинарне синтагме са тачно утврђеним редоследом творбених морфема. У линеарном континуитету творбених елемената у овим називима на првом месту је диференцијални члан у облику придева, док је на другом месту идентификациони члан (именица). Придевима су именовани објекти диференцирани по боји или доминантном квалитативном својству.

Резюме

Радмила Жугић

МИКРОТОПОНИМИ НИЖНЕГО ТЕЧЕНИЯ БАСЕЙНА РЕКИ ЯБЛАНИЦА, МОТИВИРОВАНИЕ СОСТАВОМ И ХАРАКТЕРИСТИКАМИ ПОЧВЫ

В работе проанализированы микротопонимы нижнего течения бассейна реки Ябланица, называющие местность на основании состава и характеристик почвы.

На основании семантического анализа этой категории микротопонимов мы установили три подкатегории: 1. микротопонимы, мо-

тивированные составом почвы (*Каменио било, Каменица, Песинге, Тивавица, Улиште*); 2. микропонимы, условленные окраской почвы (*Бели камен, Црвеница, Жутица, Црна долина*); 3. микропонимы, мотивированные качествами отрицательной коннотации (*Љутина, Мртвица, Пригор, Тврдак, Студенке*).

Структурный анализ показал, что самыми многочисленными являются одночленные микропонимы, образованные при помощи субстантивных суффиксов. Линейная структура двучленных микропонимов отличается тем, что первое место занимает адъективный, дифференциальный член, а второе субстантивный, идентификационный член.